

ИЗНУДА КАО КРИВИЧНО ДЕЛО ПРОТИВ СЛОБОДА И ПРАВА ЧОВЕКА И ГРАЂАНИНА

Сажетак

У демократском друштву људска права су једна од најважнијих, али истовремено и једна од основних, универзалних права чијим се поштовањем уважају не само правни принципи, већ и стандард уставности, као највишег правног акта сваке земље. Република Србија је ратификовала бројне међународне акте који се односе на људска права и слободе. У кривичном законодавству одредила је и посебну групу кривичних дела којим се слободе и права човека и грађанина нападају и тако кривичноправним инструментима репресије и превенције повећала заштиту људских права. Ипак, одређен број кривичних дела који је сврстан у друге групе кривичних дела, својом радњом извршења директно напада и слободе и права човека и грађанина. Аутор се у раду бави управо оваквим делом, а то је изнуда, која је инкриминисана у групи кривичних дела против имовине јер се радња извршења предузима у циљу прибављања противправне имовинске користи, али се истовремено, начином на који се она врши, а то је принуда, нападају права и слободе пасивног субјекта, односно слобода његовог одлучивања. Циљ рада коме аутор тежи је да представи кривично дело изнуде из другог аспекта, а то је аспект којим се нападају слободе и права човека и грађанина (слободе одлучивања) не занемарећи његову форму и суштину извршења, а то је повреда имовине, односно права на имовину.

Кључне речи: изнуда, слобода, права, имовина, кривично дело, Кривични законик

* Аутор је доктор правних наука, научни сарадник и криминалистички инспектор у Полицијској управи у Нишу. Електронска адреса аутора: chupka84@gmail.com. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8494-9413>.

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Кривична дела против слобода и права човека и грађанина нису само дела инкриминисана у овој групи кривичних дела, већ и одређени број кривичних дела сврстана у другим групама кривичних дела. Стиче се утисак да је каталог ових кривичних дела велики, што и јесте тачно, имајући у виду да се код сваког кривичног дела где се јавља немогућност пасивног субјекта да одлучује и својом вољом нешто учини или не, девалвира његова слобода одлучивања и тиме крше универзална људска права. То је врло изражено код кривичних дела против полне слободе, против части и угледа, против човечности и других добара заштићених међународним правом.

Слободе и права човека и грађанина се нападају и кривичним делом изнуде. Иако је сврстано у групи кривичних дела против имовине, принудом се, као начином њеног извршења, долази до њеног крајњег циља – прибављања противправне имовинске користи. С тим у вези, поставља се питање да ли је ово дело могло да буде инкриминисано у групи кривичних дела протов слобода и права човека и грађанина. За ово решење су се одлучила многа европска кривична законодавства.

Ипак, наше кривично законодавство је остало при ставу, као и законодавства већине европских земаља, да изнуду сврста у групу кривичних дела против имовине будући да је циљ њеног извршења прибављање противправне имовинске користи. Дело се врши принудом – силом или претњом и тиме директно напада зоне човека које су најосетљивије, а то су његове слободе и права, док крајњим циљем прибавља и његову имовину. Због тога је ово кривично дело двојако одређено – као дело којим се нападају слободе и права човека и грађанина и имовина.

Република Србија је ратификовала Европску конвенцију о заштити људских права и основних слобода са низом протокола и тако стала у ред многих европских земаља. Имајући у виду да овом Конвенцијом штите људска права и слободе, неопходно је било инкриминисати и кривична дела којим се ове друштвене и људске вредности нападају. Са једне стране могло би се рећи да се прописивањем одређеног броја кривичних дела у разним главама Кривичног законика пружа донекле заштита одређеним правима човека, са друге стране, ипак је било и неопходно издвојити и

одређени круг кривичних дела чијом се инкриминацијом штити посебна и осетљива зона човека, а то су његове слобода и права.

У наредном тексту раду биће поступљено на следећи начин: најпре ће бити учињен осврт на опште карактеристике кривичних дела против слобода и права човека и грађанина, потом на кривично дело изнуде, да би се указало и анализирано двојако одређење изнуде у кривичном праву Србије и то као дело чијом се радњом нападају слобода и права човека и грађанина и дело којим се напада имовина другог лица, односно право на имовину (Симовић, Петров и Станковић 2018).

2. КРИВИЧНА ДЕЛА ПРОТИВ СЛОБОДА И ПРАВА ЧОВЕКА И ГРАЂАНИНА – ОПШТЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ

Слободе и права човека и грађанина су две самосталне људске и друштвене вредности које су нераздвојно повезане тако да не могу постојати једна без друге. Слобода је могућност човека да самостално одлучује о свом понашању и да се понаша по свом нахођењу, односно да нешто чини, не чини или трпи. Права представљају овлашћења дата законима за предузимање или не предузимање одређених радњи и делатности (Ђурђић и Јовашевић 2010).

Штите се Уставом Републике Србије где се помињу на посебном месту, у другом делу Устава (чл. 18-81) и то под називом „људска и мањинска права и слободе“.

Лична права и слободе представљају и предмет посебне заштите низа међународно-правних аката. Од велике важности је Европска конвенција о људским правима коју је наша држава ратификовала са њеним допунским Протоколима (Закон о ратификације Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода са допунским протоколима 2015) и тиме дала већи значај, али и заштиту основним људским вредностима, а то су слободе и права. Оне заузимају први део Конвенције, где се говори о разним слободама и правима. У обавези да се обезбеди поштовање одредби из Конвенције и протокола, установљен је Европски суд за људска права.

Иако се велики број кривичних дела могу сматрати и делима чијом се радњом извршења нападају и слободе и права човека и грађанина, што је у уводном делу било напоменуто, законодавац

се одлучио да одреди круг кривичних дела којим се ове вредности директно нападају, те су тако у четрнаестој глави Кривичног законика Србије инкриминисана кривична дела против слобода и права човека и грађанина.

Заштитни објект ових кривичних дела су основне слободе и права човека и грађанина. То су личне слободе и права која се разликују од осталих права као што су економско-социјална, политичка или грађанска права која се штите посебним кривичним делима. Овим кривичним делима се повређују или угрожавају слободе и права човека и грађанина као добра без којих нема људске личности (Ђурђић и Јовашевић 2010).

Кривични законик (у даљем тексту КЗ) прописује да извршилац ових дела могу да буду различита лица: свако лице (код чињења кривичних дела принуде, отмице, угрожавања сигурности), службене лице (код кривичних дела изнуђивање исказа и противзаконито претресање) и адвокат или лекар (код дела неовлашћено откривање тајне). У погледу кривице ова дела могу бити извршена само са умишљајем.

Кривичним правом се генерално штите како добра појединца, тако и општа добра без којих се ни добра појединца не би могла остваривати. Основна људска права су комплексна добра која поред добра у ужем смислу обухватају и однос човека према том добру и његово право на то добро. Утврђивање онога што спада у основна људска права је први корак у решавању питања њихове кривичноправне заштите. Тако на пример право на слободу обухвата већи број посебних права, почев од слободе кретања до слободе мишљење и права на неповредивост приватне сфере (Стојановић 2019).

Људска права можемо посматрати и као кулу од карата, те у случају да извучемо једну карту цела кула пада. У том смислу, сва људска права чине јединству, кохерентну целину или корпус. У случају да се повреде једна права, уједно се повређују и остала (Љубичић и Драгишић Лабаш 2024).

Важно је нагласити и питање које се намеће у кривичноправној теорији а које се односи на то да ли се може направити разлика између слобода и права, односно да ли постоје кривична дела управљена само против права и кривична дела уперена само против слобода. Уколико постоји ова разлика, зашто су и једна и друга кривична дела предвиђена у оквиру исте главе Кривичног законика.

Уставна терминологија не прави јасну разлику између слобода и права, док у кривичноправној теорији није сасвим одређено која су то дела управљена против права, а која против слобода или евентуално и против једног и другог. Проф. Стојановић (2019, 494-495) сматра: „било би довољно говорити само о заштити основних права човека, те да је сувишно постављати и слободе као објект заштите и то на истом нивоу као и права, те да права и слободе јесу испреплетане категорије и да се отуда донекле може правдати заједничко обухватање у једној глави и једних и других кривичних дела (што у иностраним законодавствима није случај)“. У том смислу, слобода би могла представљати један од основних права човека.

Уважавајући претходни став, мишљења смо да, ипак, у заједничком заштитном објекту слобода и права нема ничега спорног, те да се наш законодавац одлучио за заједнички заштитни објект могло би се рећи и под утицајем уставноправне терминологије, усаглашивши одредбе Кривичног законика са Уставом, што је потпуно и оправдано, не стварајући кохезију између уставноправне и кривичноправне терминологије. Са друге стране уколико би се кривична дела којима се нападају права човека и грађанина раздвојила од дела којима се нападају слободе човека могла би да се створи конфузија око одређења дела која би се у коју групу кривичних дела прописала, имајући у виду да се неким делима истовремено нападају и слободе и права човека, односно самом повредом слободе човека повређују се и његова права, те отуда ове две уставноправне категорије иду увек заједно.

У наредном тексту рада, биће анализирано кривично дело изнуде, које је у кривичном законодавству Србије прописано као кривично дело против имовине, али чијом се радњом извршења и те како нападају слободе и права човека и грађанина, где се оне појављују у функцији групног објекта.

3. ИЗНУДА У КРИВИЧНОМ ЗАКОДАВСТВУ СРБИЈЕ

Изнуде је у Републици Србији, као и у већини савремених законодавстава, регулисана Кривичним закоником (КЗ 2024, чл. 214) у групи кривичних дела против имовине, као самостално кривично дело.

Само кривично дело се састоји у принуђавању другог лица да нешто учини или не учини на штету своје или туђе имовине употребом силе или претње у намери учиниоца да себи или другом прибави противправну имовинску корист (Ђурђић и Јовашевић 2010). Заштитни објект овог кривичног дела у ужем смислу је имовина у својој свеукупности. У смислу објекта напада, имовина обухвата туђу покретну и непокретну имовину, као и имовинска права и интересе другог физичког или правног лица (Николић 2018а).

Радња извршења овог кривичног дела се састоји у принуђавању другог лица (Чејовић и Миладиновић 1997). То је психолошка делатност утицања на вољу другог у смислу да се он принуди да нешто учини или не учини противно својој донетој одлуци. Битно за радњу дела је да се принуђавањем причињава штета за имовину пасивног субјекта (оштећеног) или неког трећег лица. Принуда (принуђавање) се врши на два начина: силом или претњом, која су у инкриминацији означени алтернативно, те се принуда може испољити како у примени силе, тако и у примени претње, с тим што се не искључује могућност да учинилац употреби кумулативно и силу и претњу (Николић 2018а).

Принуђавање које чини радњу извршења се предузима у одређеној намери, а то је намера учиниоца да за себе или другог прибави противправну имовинску корист. Ова намера је неопходна да постоји на страни учиниоца у време предузимања радње извршења, па чак и у случају да не буде остварена, имајући у виду да она одређује изнуду групи дела којој припада и утиче на облик кривице учиниоца који се јавља као директан умишљај (Николић 2018а). Ову намеру треба разликовати од користољубља као посебне врсте побуде учиниоца у виду похлепе, пожуде за прекомерним, непотребним, енормним увећањем постојеће имовине или спречавањем њеног умањења (Стојановић и Перић 2009).

Последица кривичног дела се састоји у повреди права на имовину пасивног субјекта и то на начин да је принуђено лице доведено у стање лишености слободе одлучивања о својим поступцима, те нешто учини или не учини на штету своје или туђе имовине, што овом кривичном делу даје карактер имовинског, насилничког криминалитета (Николић 2018а).

За постојање овог дела неопходно је да у сваком конкретном случају имовинска штета за неко лице, као последица предузете

радње извршења, и наступила, а не само да је имовина тим чињењем или нечињењем била угрожена. С тим у вези, између предузете радње извршења коју чине изнуђени поступци пасивног субјекта и настале материјалне штете мора да постоји одговарајућа узрочна веза (Николић 2018а).

Од важности је указати и на чињеницу да услед предузете радње извршења и настале последице треба да постоје протек времена, односно последица код изнуде не настаје одмах након предузете радње, него тек након одеђеног протекла времена. Ова околност кривично дело изнуде разликује од разбојништва и разбојничке крађе где последица наступа одмах или пре радње извршење, односно надовезује се на радњу, као што је случај код дела разбојништва. У случају разбојништва не постоји ни временска ни просторна дистанца, као што је случај код дела изнуде, где између делатности пасивног субјекта и предузете принуде постоји временска и просторна дистанца.

Извршилац дела може да буде свако лице, а у погледу кривице је потребан директан умишљај који квалификује директна намера (прибављање себи или другоме противправне имовинске користи). За ово кривично дело је предвиђена *казна затвора* од једне до осам година.

Кривично дело изнуде поред основног облика има и четири тежа облика. Први и други тежи облик изнуде су квалификовани висином прибављене имовинске користи (КЗ 2024, чл. 214, ст. 2 и 3.). Уколико је изнудом прибављена противпрвана имовинска корист у износу који прелази четристо педесет хиљада динара, учинилац се кажњава казном затвора од две до десет година (чл. 214, ст. 2), док у случају да је извршењем основног облика дела прибављена имовинска корист у износу који прелази милион и петсто хиљада динара учинилац ће се казнити затвором од три до дванаест година (чл. 214, ст. 3).

Поред ових тежих облика који су квалификовани висином прибављене имовинске користи, постоје још два тежа облика кривичног дела изнуде. Трећи тежи облик (чл. 214, ст. 4) дела постоји у једном од два алтернативно прописана случаја: 1) ако се учинилац бави вршењем основног или тежих претходно наведених облика изнуде (што подразумева континуирано вршење овог кривичног дела, тј у виду заната) или 2) ако је дело извршено од стране групе

(видети КЗ 2024, чл. 112, ст. 22). За ове алтернативне теже облике дела је прописана казна затвора од пет до петнаест година.

Најтежи облик изнуде (чл. 214, ст. 5) постоји у случају када су основни или тежи облици који су квалификовани висином прибављене имовинске користи (први и други тежи облици) извршени од стране организоване криминалне групе (видети КЗ 2024, чл. 112, ст. 35). Кажњавање се састоји у казни затвора од најмање пет година, док законодавац није прописао посебни максимум кажњавања, већ је максимална казна једнака општем максимуму казне затвора који износи двадесет година.

Овај облик изнуде представља једну од типичних активности организованог криминала која се жаргонски означава као „рекет“ или „рекетирање“ (Шкулић 2015). Кривично дело изнуде се често поистовећује са рекетом, што се не може у потпуности прихватити јер је рекет само облик изнуде и један од начина и модуса деловања и испољавања организованог криминала те у криминалистичком смислу представља принудно „нуђење заштите“ коју оштећени није тражио, али за коју мора да плати одређени новчани износ (Бошковић 2005).

4. ХИБРИДНА ПРАВНА ПРИРОДА ИЗНУДЕ – КРИВИЧНО ДЕЛО ПРОТИВ ИМОВИНЕ И СЛОБОДЕ И ПРАВА ЧОВЕКА И ГРАЂАНИНА

Изнуда је специфично кривично дело имајући у виду да се вршењем њене радње истовремено нападају и повређује слободе избора понашања другог лица (сила и претња се јављају као њени начини извршења) и право на имовину (чињење или нечињење пасивног субјекта нечега на штету своје или туђе имовине). Због ове чињенице је тешко одредити којој групи кривичних дела припада изнуда. С једне стране би то било група дела, као што и јесте, против имовине, док би се са друге стране могла сврстати у групи кривичних дела против слободе и права човека и грађанина, за што су се одлучила нека компаративна кривична законодавства. Тако нпр. Кривично законодавство Албаније изнуду сврстава у групу кривичних дела против личних слобода, до кривично законодавство Турске изнуду убраја у дела којима се нападају слободе, односно у групу кривичних дела против слободе.

Нека европска кривична законодавства као што је нпр. законодавство Литваније изнуду прописује, као и већина европских законодавства у групи кривичних дела против имовине, али у наслову главе поред имовине, наводе и повреду имовинских права и имовинских интереса. Овим решењем се наглашава да су изнудом повређена и имовинска права оштећеног, будући да он чини нешто на штету своје или туђе имовине, којом приликом повредом његове слободе одлучивања истовремено се нападају и повређују и његова имовинска права.

С обзиром да је сврха, циљ изнуде прибављање противправне имовинске користи, то је и разлог због кога је ово кривично дело сврстано у групи кривичних дела против имовине јер се њеном радњом напада имовина, односно пасивни субјект чини или не чини захтевано на штету своје или туђе имовине, како би учинилац дела прибавио противправну имовинску корист. Ипак, радњом извршења изнуде напада се и повређује слобода избора понашања пасивног субјекта и то принудом (силом и претњом) која је усмерена на његову слободу одлучивања. Овде пасивни субјект не чини радњу вољно, разумно, већ принудом учиниоца.

Због тога се ово кривично дело јавља као хибридно кривично дело, односно дело које има двојаку правну природу будући да се његово радњом извршења истовремено нападају слободе и права човека и грађанина и имовина (Јовашевић 2011).

Законодавац се одлучио да кривично дело изнуде сврста у групу кривичних дела против имовине, а не у групу кривичних дела против слободе и права човека и грађанина због објекта заштите у ужем смислу, а то је имовина. Поред живота, телесног интегритета, здравља, људских слобода и права, имовина представља једну од најзначајнијих вредности, добара или интереса људског друштва. Зато се исправније може рећи да објект заштите није само имовина, већ право на имовину као једно од основних људских права, које спада у основна, природна, општецивизацијска и универзална људска права (Ђурђић и Јовашевић 2010).

У ширем смислу заштити објект кривичног дела изнуде су слободе и права човека и грађанина која такође представљају основна људска права. Самом повредом права на имовину (као крајњег циља изнуде), повређују се и слободе одлучивања пасивног субјекта, које су исто тако повређене и принудом којом учинилац делују на пасивног субјекта да нешто учини или не учини на штету

своје или туђе имовине и тако повређује његове слободе одлучивања, односно да својом вољом пасивни субјект нешто учини или не.

Крајњи циљ или сврха изуде није повреда слободе и права човека и грађанина, него права на имовину, чињењем или нечињењем нечега на штету имовине пасивног субјекта или неког другог лица. Основни циљ изнуђивача није принуда, већ се он тиме само користи да би остварио свој превасходни циљ, а то је стицање противправне имовинске користи (Шкулић 2015). Због тога изнуда и јесте специфично кривично дело јер се принуда овде појављује само као средство за остваривање основног циља изнуде, а то је прибављање противправне имовинске користи (Лазаревић 2011). У смислу природе криминалитета, изнуда се поред имовинског криминалитета, убраја и у насилнички криминалитет и стога сматра насилним, имовинским кривичним делом.

Сила и претња се у радњи извршења кривичног дела изнуде не појављују самостално као у овире инкриминације дела принуде, већ као алтернативни начини принуђавања којом се изнуда врши. Циљ њихове примене је да се пасивни субјект принуди да сам нешто учини или не учини на штету своје или туђе имовине, што одређује и само сврху чињења овог дела. Штета се може остварити у покретној или непокретној имовини.

У кривичном праву сила и претња представљају облике испољавања принуде. Принуда је притисак на вољу учиниоца дела. У односу на своје изворе, разликује се: принуда изазвана природном силом или животињском снагом (права или природна принуда) – *vis maior* и принуда изазвана људском радњом (неправа принуда или неправa) *vis maior* (Стојановић 2020). Поред ове поделе, принуда се може у односу на своје дејство поделити на физичку и психичку. Док се физичком принудом делује на тело човека приморавајући га да изврши или пропусти одређену радњу, психичком принудом се делује на свест, вољу и осећања другог човека чиме се он принуђује на одређено чињење или нечињење нечега што се од њега захтева (Стојановић 2019).

Принуда се најчешће јавља у два облика. То су: употреба силе и претње. Сила је употреба физичке, механичке или друге снаге једног лица према другом лицу с циљем да се принуди да нешто учини или не учини (Јовашевић 2010). КЗ (чл. 112, тач. 12) под силом подразумева „примену хипнозе или омамљујућих средстава

с циљем да се неко против своје воље доведе у несвесно стање или да се онеспособи за отпор“.

У контексту наведеног, сила се састоји у сваком деловању на вољу, односно телесни интегритет којим се непосредно или посредно утиче на слободу одлучивања таквог лица и које је подобно да га принуди на предузимање или пропуштање одређене радње. То значи да сила мора бити по својој снази, обиму, трајању и интензитету таква да јој се пасивни субјект при постојећим околностима није могао одупрети (Николић 2018а).

Претња је други, блажи облик принуде. Као таква, огледа се у најава зла, односно изјави којом се другом лицу ставља у изглед nanoшење зла које је подобно, довољно да утиче на његову вољу, тако да оно донесе одлуку да предузме, односно пропусти одређену радњу (Стојановић 2019). Стављањем у изглед зла другом лицу утиче се на слободу његовог одлучивања, а пре свега, на усмеравање одлуке, а све у конкретном циљу због кога се она и предузима. Како би карактер претње био остварив, неопходно је да лице које је износи управо буде и лице које ће најављено зло непосредно и нанети (Јовашевић 2010).

У супротном, неће се радити о претњи, већ о друштвеној појави у виду опомене или упозорења. Претња може бити учињена усменим или писменим путем. Теорија и пракса познају и случајеве да је претња учињена и на симболичан начин, а то је гестовима, мимиком или конклюдентном радњом.

Да би претња била правно релевантна у смислу начина (средства) извршења кривичног дела мора да буде: озбиљна, могућа и неотклоњива. На озбиљност претње утиче утисак пасивног субјекта како је претњу схватио без обзира на чињеницу да ли је учинилац имао озбиљну намеру да је у конкретном случају спроведе (Јовашевић 2010). Претња је могућа ако се најављено зло није могло отклонити на други начин, већ само предузимањем или пропуштањем тражене радње (Николић 2018а). И коначно, претња је неотклоњива ако је стварна и реална да се може остварити.

Приликом предузимања радње извршења изнуде, пасивном субјекту може да буде упућена једна или више претњи у истој намери. У случају да су пасивном субјекту упућене више претњи постојаће једно кривично дело изнуде (Мрвић Петровић 2022).

4.1. Покушај изнуде и сличност са кривичним делом принуде

Питање које се намеће је да ли се услед започете радње изнуде која се састоји у принуди према пасивном субјекту где не долази до свршеног дела у смислу настанка имовинска штета пасивног субјекта, односно прибављања противправне имовинске користи учиниоца дела, ради о покушају дела или о евентуално о неком делу против слободе и части човека и грађанина. Имајући у виду да дело није свршено и да крајњи циљ није остварен, не можемо рећи да се ради о имовинском кривичном делу.

Ипак, уколико је радња извршења предузета у намери да се прибави противправна имовинска корист што се огледа приликом вршења принуде према пасивном субјекту и изражавања претходне намере учиниоца, радиће се о покушају изнуде. С тим у вези, покушај кривичног дела изнуде (члан 214. став.1. у вези става 30. КЗ-а) који се кажњава, постоји у случају када је започета радња извршења која се састоји у принуди (употреби силе или претње) и изражавању имовинске намере учиниоца, али није довршена и то не у смислу добровољног одустанка, већ у случају када су сила или претња упућене пасивном субјекту, али он није под њеним утицајем учинио нешто на штету своје или туђе имовине.

Од покушаја извршења изнуде треба разликовати кривично дело принуде, чија се радња врши на исти начин као започета радња изнуде, само се ради о немери која ова дела разликује, због чега су и сврстана у различите групе дела. Од важности је разлучити да ли се радња принуде врши ради прибављања противправне имовинске користи учиниоца, те би се у том случају радило о изнуди или покушају изнуде (кривичном делу против имовине) или се принуда предузима без намере прибављања противправне имовинске користи и тада се ради о самом извршењу делу принуде (кривичног дела против слобода и права човека и грађанина). Због свеобухватније и јасније анализе важно је учинити осврт на основне сличности и разлике кривичних дела изнуде и принуде, имајући у виду да се овим дели нападају и повређују слободе и права човека и грађанина, посебно слободе одлучивања, али са различитом намером учиниоца, нападајући и његова права на имовину, али и слободу одлучивања о чињењу или не чињењу штете на њој.

4.2. Изнуда и принуда

Принуда је, као самостално кривично дело у нашем законодавству прописана (КЗ 2024, чл. 135) у групи кривичних дела против слобода и права човека и грађанина. Дело се састоји у принуђавању другог лица да нешто учини, не учини или трпи силом или претњом (Ђурђић и Јовашевић 2010). Као објекат заштите јавља се слобода одлучивања човека у погледу избора свога понашања.

Радња извршења је одређена као принуђавање другог лица. То је делатност утицања на вољу другога у погледу избора свога понашања. Она се састоји у психолошком притиску на другога да сам донесе одлуку: да предузме радњу чињења – активну, позитивну радњу, да предузме радњу нечињења – негативну, пасивну радњу и да трпи – прихвати повреду неког свог личног или имовинског добра (Ђурђић и Јовашевић 2010).

За постојање овог дела је од значаја да је радња извршења предузета на законом алтернативно предвиђени начин: силом или претњом. Ипак, дело постоји и ако се сила и претња кумулативно појављују, што је у пракси и најчешћи случај. Важно је нагласити да се принуђавање врши у циљу да пасивни субјект нешто учини, не учини или трпи, те да се овде ради о противправној, противзаконитој примени принуде (Николић 2018б, 182-186).

Уколико недостаје противправност у деловању силе и претње, не може се радити о овом кривичном делу. Исто тако за постојање дела је потребно да се принуђавање пасивног субјекта односи на тачно одређену радњу, а не на његово понашање уопште (Николић 2018б, 184).

С тим у вези, принуда се у кривичном законодавству јавља као самостално кривично дело, али и као елеменат који чини радњу извршењу других кривичних дела. У случају радње извршења изнуде, принуда се јавља као средство њеног извршења, односно начин којим се учинилац служи како би остварио крајњи циљ, а то је прибављење противправне имовинске користи. Принуда се јавља и као квалификаторна околност и елеменат сложеног кривичног дела, што је случај код разбојништва и разбојничке крађе. Уколико се не ради о принуди као елементу радње или квалификаторне околности дела, постојање самостално кривично дело принуде (Николић 2018б, 182-186).

Кривично дело принуде има четири тежа облика испољавања. Први тежи облик (чл. 135, ст. 2) постоји у два алтернативна случаја: ако је радња извршења основног дела предузета на свиреп начин или претњом најаве убиства или наношења тешке телесне повреде или отмице.

Други тежи облик дела (чл. 135, ст. 3) постоји уколико је услед предузете радње принуђавања наступила тешка телесна повреда или друге тешке последице за пасивног субјекта.

Трећи тежи облик дела (чл. 135, ст. 4) постоји у два случаја: ако је услед предузете радње принуђавања употребом силе наступила смрт пасивног субјекта или ако је дело извршено од стране групе.

Четврти и најтежи облик дела (чл. 135, ст. 5), који је уведен новелом Кривичног законика из 2009. године, представља уједно и облик организованог криминала и постоји уколико је дело извршено од стране организоване криминалне групе.

Радња извршења код оба кривична дела се састоји у принуди, односно употреби силе или претње да се пасивни субјект натера, принуди да нешто учини, не учини или трпи (код дела принуде). Ипак, између ових кривичних дела чија је суштина у принуђавању другог значајна је разлика и у објекту заштите. У кривичноправном смислу, он се код принуде јавља као слобода одлучивања пасивног субјекта у погледу избора понашања (што указује и на групу кривичних дела где је оно систематизовано), док је код кривичних дела изнуде на првом месту имовина, односно право на имовину (Николић 2018б, 182-186).

Разлика у погледу објекта заштите између изнуде и принуде јавља се и у одређеним квалификаторним околностима. С тим у вези тежи облици кривичних дела изнуде односе се и на висину прибављене противправне имовинске користи (чл. 214, ст 2 и 3) и због крајњег циља, не могу да представљају квалификаторну околност кривичног дела принуде. Истоветност између изнуде и принуде се огледа у квалификаторној околности која се јавља код оба дела и чини их најтежим облицима, а то је извршење од стране организоване криминалне групе.

Сличност између кривичног дела принуде и изнуде не постоји у смислу сврхе и крајњег циља извршења, већ их то међусобно разликује, али постоји у радњи извршења којом се нападају слободе и права човека и грађанина и то слободе одлучивања, имајући у виду да се код изнуде угрожају и имовинска права оштећеног. С

тим у вези, изнуда није само деликт против имовине. То је деликт и против слободе одлучивања и права човека и грађанина. Важно је нагласити и то да се кривична дела принуде и изнуде не могу налазити у стицају, будући да се принуда јавља као средство извршења изнуде. У том случају постоји привидни стицај (Лазин 1982).

5. ЗАКЉУЧАК

Изнуда је по много чему специфично кривично дело. Ипак најпотпуније је изнуду одредити као хибридно кривично дело – против имовине (чијој групи кривичних дела и припада) и против слободе и права човека и грађанина (чијим се средством и начином извршења нападају и повређују слобода и права оштећеног).

Аутор у раду није имао за циљ да алудира на евентуално сврставање изнуде у групу кривичних дела против слобода и права човека и грађанина у *de lege ferenda* смислу сматрајући да је оправдано изнуду инкриминисати у групи дела против имовине, што и јесте у *de lege lata* смислу, како због намере, сврхе и циља њеног извршења које се састоји у противправном прибављању имовинске користи, тако и због решења која су прихватила многа европска кривична законодавства, па чак и законодавства нашег региона, а то је груписање у дела против имовине.

Изнуду, ипак, не можемо посматрати као дело искључиво против имовине, него и као дело којим се нападају и угрожавају једна од основних универзалних људских права, а то је право о слободи одлучивања и понашања, као и право на имовину. Због тога се нека упоредна законодавства одлучила да изнуду сврстају у групу дела против слобода (Албанија, Турска, итд), док нека компаративна законодавства изнуду сврставају у групу дела против имовине, али у наслову главе прописују и повреду имовинских права (КЗ Литваније).

Имајући у виду све претходно наведено, можемо констатовати да у ширем смислу заштити објект кривичног дела изнуде представљају слобода и права човека и грађанина, док у ужем смислу заштитни објект представља право на имовину (као крајњи циљ изнуде). Принуда којом се изнуда врши инкриминисана је и као самостално кривично дело у групи дела против слобода и

права човека и грађанина. Разлика од изнуде или покушаја изнуде се огледа управо у намери учиниоца.

Слободе и права човека и грађанина нису само заштићене уставноправне категорије, као ни материјалноправним одређењем посебне групе кривичних дела, већ и неким другим кривичним делима која су прописана у другим главама Кривичног законика, као што је случај са изнудом. Смисао рада огледа се управо у значају и важности анализе изнуде као дела којим се повређују и угрожавају имовинска права оштећеног и његове слободе одлучивања. Посматрајући изнуду са аспекта којом се повређују слободе и права човека и грађанина (оштећеног) и анализирајући њену хибридную структуру, није од важности само за теоријско и законско разјашњење овог дела, већ и за потпунију и ефикаснију репресију и превенцију, које су од изузетне важности за криминалистичку и судску праксу, али и адекватнију заштиту целокупне друштене заједнице, њених појединаца и вредности.

ЛИТЕРАТУРА

Бошковић, Мићо. 2005. *Криминалистика методика*. Београд: Полицијска академија.

Ђурђић, Војислав и Јовашевић, Драган. 2010. *Кривично право – посебни део*. Београд: Номос.

Јовашевић, Драган. 2010. *Кривично право - Општи део*. Београд: Номос.

Јовашевић, Драган. 2011. *Лексикон кривичног права*. Београд: Службени гласник.

Лазин, Ђорђе. 1982. *Привидни идеални стицај кривичних дела*. Београд: Привредна штампа.

Лазаревић, Љубиша. 2011. *Коментар Кривичног законика*. Београд: Правни факултет Универзитета Унион.

Љубичић, Милана и Драгишић Лабаш, Слађана. 2024. „О теоријама, политикама и праксама борбе против сиромаштва или сиромашних? Социолошка анализа“. У Јагода Петровић и Горан Јованић (ур.), *Не насиљу – кроз систем друштвених вредности и културу* (стр. 195–203). Бања Лука: Центар модерних знања.

Мрвић Петровић, Наташа. 2022. *Кривично право, Посебни део*. Београд: Правни факултет Универзитета Унион и Службени гласник.

Николић, Гордана. 2018а. „Насилничке карактеристике кривичног дела изнуде“. У Јагода Петровић и Горан Јованић (ур.), *Не насиљу – јединствен друштвени одговор* (стр. 447–455). Бања Лука: Центар модерних знања.

Николић, Гордана. 2018б. *Кривична дела изнуде*. Докторска дисертација. Универзитет у Нишу: Правни факултет.

Симовић, Дарко, Петров, Владан и Станковић, Марко. 2018. *Људска права*. Београд: Правни факултет.

Стојановић, Зоран. 2019. *Коментар Кривичног законика: према стању Кривичног законика од 1. децембра 2019. године и према стању законодавства од 21. маја 2019. године*. Београд: Службени гласник.

Стојановић, Зоран. 2020. *Кривично право - Општи део*. Београд: Правни факултет.

Стојановић, Зоран и Перић, Обрад. 2009. *Кривично право - Посебни део*. Београд: Правна књига.

Чејовић, Бора и Миладиновић, Видоје. 1997. *Кривично право - Посебни део*. Београд: Српско удружење за кривично право.

Шкулић, Милан. 2015. *Организовани криминалитет: појам, појавни облици, кривична дела и кривични поступак*. Београд: Службени гласник.

ИЗВОРИ ПРАВА

Закон о ратификације Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода са допунским протоколима, *Службени лист СЦГ – Међународни уговори* 9/2003, 5/2005 и 7/2005 и *Службени гласник РС– Међународни уговори* 12/2010 и 10/2015.

Кривични законик, *Службени гласник Републике Србије* 85/2005, 88/2005, 107/2005, 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016, 35/2019 и 94/2024.

Устав Републике Србије, *Службени гласник РС* 98/2006 и 115/2021.

Gordana Nikolić

EXTORTION AS A CRIMINAL OFFENSE AGAINST HUMAN AND CITIZEN FREEDOMS AND RIGHTS

Resume

In a democratic society, human rights are one of the most important, but at the same time one of the basic, universal rights, the respect of which respects not only legal principles, but also the standard of constitutionality, as the highest legal act of every country. The Republic of Serbia has ratified numerous international acts related to human rights and freedoms. In the criminal legislation, it also determined a special group of criminal acts that attack the freedoms and rights of people and citizens, thus increasing the protection of human rights with the criminal law instruments of repression and prevention. Nevertheless, a certain number of criminal acts that are classified into other groups of criminal acts directly attack the freedom and rights of man and citizen. In the work, the author deals with exactly this type of crime, which is extortion, which is criminalized in the group of criminal offenses against property, because the act of execution is undertaken with the aim of obtaining illegal property benefits, but the way in which it is carried out, which is coercion, simultaneously they attack the rights and freedoms of the passive subject, i.e. his freedom of decision-making. Coercion, which occurs as a way of extortion, is also prescribed as a special criminal offense against the freedoms and rights of man and citizen. The goal of the work to which the author strives is to present the criminal offense of extortion from another aspect, which is the aspect in which the freedoms and rights of man and citizen (freedom of decision) are attacked without neglecting its form and essence of execution, which is the violation of property, i.e. the right to property .

Key words: extortion, freedom, rights, property, criminal act, Criminal Code.